

B. DE GAAY FORTMAN

D'66 en de PPR

Het aantal mensen in Nederland dat wel eens heeft gestemd op zowel D'66 als de PPR schat ik op enige honderdduizenden. Elk van deze beide partijen kent ook weer een intensief grensverkeer met de Partij van de Arbeid. Dat is altijd de zwakte van 'de progressieve drie' geweest, die trekkracht op elkaars kiezers. KVP, ARP en CHU wisten dat alleen door middel van bundeling ze elkaars kiezers konden 'krijgen'. De progressieve partijen daarentegen zijn elkaar electorale concurrenten.

Die concurrentieverhouding heeft de betrekkingen tussen D'66 en de PPR in belangrijke mate bepaald. Ik herinner me een ontmoeting met Hans Gruyters in de wandelgangen van een door de Partij van de Arbeid georganiseerde conferentie over partijvernieuwing in 1967. 'De grootste bedreiging voor D'66', zei hij me toen, 'is dat er een nog nieuwere club komt, nog frisser, nog meer eigentijds'.

Hans van Mierlo zocht intussen toch toenadering tot de radicalen in de confessionele partijen. De vrees dat uit hen die nieuwe wervende club zou voortkomen, bestond toen ook eigenlijk niet. Kijk bijvoorbeeld naar de volgende zin uit het persbericht van 1 mei 1967:

'...Wel moet duidelijk worden, dat politiek handelen vanuit een christelijke levenswijze nimmer vrijblijvend kan zijn. In concreto betekent dit, dat in de toekomst de gewenste partij(en) *veel*

meer dan tot nu toe vooraan moet(en) gaan staan bij het realiseren van doeleinden als: het nemen van initiatieven t.b.v. ontwapening en uiteindelijke uitbanning van de oorlog, opvoering en verbetering van ontwikkelingshulp, bestrijding van discriminatie, verkleining van inkomensverschillen, offers voor financiering van gemeenschappelijke voorzieningen om Nederland in de toekomst leefbaar te houden en democratisering van de samenleving'.

De tijd besteed aan zulke formuleringen – moest bijvoorbeeld 'veel meer dan tot nu toe' er wel of niet bij? – staat in geen verhouding tot de bereikte zeggingskracht. Nee, de radicalen zijn nooit erg sterk geweest in hun communiqué's (behalve als Henri Faas zich er mee bemoeide). D'66 daarentegen wist steeds haar boodschap krachtig te verwoorden. Dat begon met het Manifest en de eerste verkiezingsleus (Het oude bestel is ziek). Opvallend was ook toen al het beeldend vermogen van Hans van Mierlo. In de bundel geschreven voor het christen-radicalencongres van 1967 omschrijft hij zijn rol als volgt: 'Als ik toch gehoor geef aan de vriendelijke uitnodiging iets in het midden te brengen dan is dat met de aarzeling van iemand die plotseling het woord krijgt op een feestelijke bijeenkomst en er nog niet achter is gekomen of het een verjaardag, hulding of de tewaterlating van een nieuw schip geldt.'

Van Mierlo's bijdrage was getiteld 'Vraagpunten rond de inspiratie'. Het stuk munt uit door een heldere tekst en een sterke analyse. Daarin heeft voortdurend de kracht gelegen van d'66. Voorzover er aansprekende alternatieven werden gepresenteerd, hadden die eerder betrekking op vorm dan op inhoud. Typerend is Van Mierlo's bijdrage aan het debat over de kruisvluchtwapens: 'Als ik eerlijk ben, moet ik zeggen dat ik het feit dat het 'ja' zal worden op zichzelf aanzienlijk minder ernstig vind, dan de wijze waarop dit besluit tot stand gekomen is.'

Terug naar 1967. Van Mierlo was, zoals gezegd, aardig voor de radicalen. Hij nam de club serieus. De nieuwe beweging paste dan ook in de zojuist door hem gelanceerde 'ontploffingstheorie'. d'66 nam uitsluitend deel aan het politieke bedrijf om dat grondig te veranderen. Dat was de 'breekijzerfunctie'. Als breekijzer moest dienen de electorale trekkracht van de partij. Alleen als de gevestigde partijen geconfronteerd werden met een mogelijk zwaar verlies van kiezers aan d'66, zouden zij bereid zijn tot verandering van het bestel. Electorale kracht, liefst uitgeoefend op een in politiek inhoudelijk opzicht zo breed mogelijke groep kiezers, dat is steeds het identiteitspunt geweest van d'66.

Met het trekken van kiezers heeft d'66 de afgelopen twintig jaar een wisselend succes gehad. Met haar electoraal gerichte identiteit hangt samen dat de partij zelfs een gering kiezersverlies eigenlijk niet kan gebruiken. Het gaat dan al gauw van kwaad tot erger. De partij boekt geen nieuwe kiezers en omdat zij niet trekt lopen ook de oude kiezers weg.

De eerste keer dat d'66 werd geconfronteerd met een benedenwaartse spiraal was in de periode 1972-1977. Nu was bij de verkiezingen van 1971 al een einde gekomen aan de electorale opgang. Nadat de Statenverkiezingen van 1970 zes Eerste Kamerzetels hadden opgeleverd (ruim-

shoots), werden een jaar later slechts elf Tweede Kamerzetels behaald (krap). (Die elf zetels werden overigens behaald in een verbond met PVDA en PPR). Anderhalf jaar later kwam de grote terugval, van elf naar zes zetels in de Tweede Kamer.

Dat d'66 in 1972 zo sterk verloor, had mede te maken met de trekkracht toen van de PPR. Na de partijpolitieke vernieuwing van 'de progressieve drie' was er ook behoefte gekomen aan inhoudelijke vernieuwing. Kwetsbaar is d'66 altijd geweest op de vraag 'Waar sta je nu eigenlijk voor?' Op datzelfde punt ligt de kracht van de PPR. Een redelijke PPR kon toen vooral de jeugd beter aanspreken dan een wat vlak d'66.

Na die verkiezingen was d'66 kleiner dan de PPR (zes tegen zeven zetels). Dat was een regelrechte ramp. De politiek telt immers in zetels. De progressieve drie heetten dan ook niet langer PVDA/d'66/PPR maar PVDA/PPR/d'66. Het imago van 'de club die de PVDA binnen de grenzen van de redelijkheid kan houden' verdroeg zich niet met de bescheiden rol van 'Dritte im Bunde'. Wat viel er nog voor d'66 te katalyseren? Bij de Provinciale Statenverkiezingen van 1974 behield de partij slechts één statenzetel in Zuid-Holland. Uit de Eerste Kamer was zij door deze uitslag op termijn verdwenen (vanaf 1977).

In die periode van electorale zwakte van d'66 mislukte ook het streven naar een Progressieve Volkspartij. De Partij van de Arbeid heeft daar waarschijnlijk nooit echt voor gevoeld. Zij was nu eenmaal zelf de 'Doorbraakpartij'. De verbittering bij d'66 in die tijd begrijp ik overigens zeer goed. Er waren wel degelijk vergaande toezeggingen gedaan.

De PPR heeft d'66 in die tijd niet gesteund. Ik ben daarvoor zelf mede-verantwoordelijk. In een federatie zag ik niets; de PPR en d'66 zouden dan hun zelfstandige electorale werfkracht kwijt raken zonder daarvoor iets terug te krijgen. Het

meerdere, de complete partijvernieuwing die beoogd werd met de progressieve volkspartij, was bij de PVDA niet haalbaar. In die situatie deed de PPR er verstandig aan zich te richten op de eigen identiteit binnen de progressieve drie. Daar kwam nog bij dat de verkiezingsuitslag van 1972 de PPR iets te veel zelfvertrouwen had gegeven. De zeven zetels werden eerder als bodem gezien dan als plafond.

In 1977 kon D'66 weer terugkomen als 'redelijk alternatief'. De 'progressieve twee' (wat was het dom om na het afhaken van D'66 op de oude voet, maar dan gereduceerd, verder te gaan!) overschatten verregaand de eigen macht. Het toelaatbaar geachte aantal christen-democratische ministers in een toekomstig 'progressief kabinet' werd per resolutie bepaald (reeds voor de verkiezingen). Het verst in die zelfoverschatting ging de PPR met een verhouding progressief: christen-democratisch van 10:6. De PVDA (of liever Den Uyl) maakte er uiteindelijk 8+:8 van. De plus betrof de premier, Den Uyl zelf dus. Door ook nog met veel aplomb een 'anti-CDA-resolutie' aan te nemen, nam de PPR de zwarte piet van deze vervreemdende wijze van politiek bedrijven.

Gevolg was de terugkomst van D'66 en de reductie van de PPR tot klein partijtje. Voor D'66 in elk geval was het met de PPR gebeurd. De democraten spraken nog uitsluitend over 'vier stromingen' waartoe D'66 zelf natuurlijk wel behoorde. De PPR werd eenvoudig niet meer genoemd. Die ongewoon koele bejegening van de oude bondgenoot valt wellicht mede te verklaren uit

het trauma van vijf jaar van kwantitatieve inferioriteit.

'In' zijn, meetellen, modern zijn, meedoen, daarin ligt de werfkracht en de kwetsbaarheid van D'66. Een nauwe band met de PPR wordt gezien als verstorend voor deze beelddvorming.

Zoals D'66 moeite heeft de PPR te rekenen tot de 'serieuze' partijen, zo betwijfelt de PPR of D'66 wel 'progressief' kan worden genoemd. 'No love lost', met andere woorden. Zo zal het wel blijven. Toch zou het voor beide partijen goed zijn te beseffen dat de wederzijdse aanhang politiek minder ver uiteen ligt. Waar de electorale omstandigheden dat noodzakelijk maken, blijken democraten en radicalen goed te kunnen samenwerken. Zo is het althans in mijn woonplaats Ermelo. En als dat districtenstelsel er inderdaad was gekomen (voorstel tot grondwetswijziging van PVDA, D'66 en PPR in 1970/1971) dan zou er nu in elk district samenwerking zijn.

Wie twintig jaar D'66 en achttien jaar PPR overziet, moet constateren dat geen van beide partijen de grote pretenties van destijds heeft waargemaakt. D'66 kreeg wel zetels maar fungeerde nauwelijks als 'breekijzer', 'katalysator' of 'zout in de pap'. De PPR kwam wel met radicale alternatieven maar kreeg nauwelijks electorale steun. Ach was het maar mogelijk die twee te combineren, de inhoudelijke frisheid van de PPR met de frisse vormgeving van D'66!

oktober 1986